

IV. KRONIKA — CHRONIQUE

100-LECIE URODZIN PROFESORA JÓZEFA KOSTRZEWSKIEGO

W roku 1985 archeologia polska obchodziła setną rocznicę urodzin jednego z najwybitniejszych prahistoryków polskich, twórcy poznańskiego ośrodka archeologicznego — Józefa Kostrzewskiego. Z tej okazji zorganizowano w Poznaniu rozmaite imprezy naukowe i popularnonaukowe mające na celu przybliżenie sylwetki tego wielkiego uczonego społeczeństwu i młodym archeologom.

Rok Józefa Kostrzewskiego zainaugurowano w dniu 9 marca 1985 r. sesją popularnonaukową, zorganizowaną przez Poznański Oddział Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego. Sesi towarzyszyło odsłonięcie tablicy pamiątkowej ku czci Józefa Kostrzewskiego w holu budynku Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk przy ul. Mielżyńskiego 27/29, gdzie prof. Kostrzewski spędził swoje zawodowe życie, a także nadanie imienia Józefa Kostrzewskiego Poznańskiemu Oddziałowi Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego, którego był założycielem. Okolicznościową wystawę przygotowało Archiwum Oddziału PAN w Poznaniu. Polskie radio nadało

audycje poświęcone Józefowi Kostrzewskiemu. Do obchodów przyłączyły się też szkoły — zarówno w rodzinnej wsi Profesora w Węglewie, jak i jedna ze szkół poznańskich nosząca Jego imię. Na zakończenie Roku zorganizowano, przy współdziałaniu wszystkich poznańskich instytucji archeologicznych skupionych w Komisji Archeologicznej Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu, sesję naukową, na której oceniono i przeanalizowano wkład Józefa Kostrzewskiego w rozwój polskiej archeologii i prahistorii, i zaprezentowano sylwetkę Profesora na tle Jego czasów.

MIEDZYNARODOWE SYMPOZJUM „SIEDLUNGSWESEN DER GERMANISCHEN STÄMME IM SPIEGEL NEUER AUSGRABUNGEN” — FRANKFURT NAD ODRĄ — 19 - 21 PAŹDZIERNIKA 1982 R.

Staraniem Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie der Akademie der Wissenschaften der DDR odbyło się we Frankfurcie nad Odrą w dniach od 19 do 21 października 1982 r. sympozjum na temat „Siedlungswesen der germanischen Stämme im Spiegel neuer Ausgrabungen”. Udział w nim wzięli zaproszeni archeolodzy z Danii, Republiki Federalnej Niemiec i Polski. Stroną polską reprezentowali mgr Witold Bender z IHKM PAN w Warszawie, który wygłosił referat *Ein Spätkaiserzeitlicher Mooropferplatz in Otalążka* oraz mgr Henryk Machajewski z UAM w Poznaniu, który wygłosił referat *Siedlungsformen in Dębczyno bei Bialogard aus dem 3 bis 6. Jh.* W ciągu dwóch dni obrad wygłoszono 17 referatów. Trzeci dzień Sympozjum poświęcony był na wycieczkę do miejscowości Herzsprung, Kr. Angermünde, gdzie dr Achim Leube (Berlin) prowadzi badania wykopaliskowe na osadzie z późnego okresu wpływów rzymskich.

Wygłaszane referaty miały charakter prezentacji wyników z ostatnio badanych stanowisk w strefie Niżu Europejskiego, a także przedstawiania pod dyskusję wyników prac analizujących i syntetyzujących. Chronologicznie tematyka referatów dotyczyła okresu od IV/III w. p.n.e. do V/VI w. n.e.

Nie sposób omówić szczegółowo wszystkich wystąpień, stąd informacyjnie tylko podajemy tematykę referatów i najważniejsze — naszym zdaniem — poczynione obserwacje.

H. Seyer (Berlin) omówił wyniki badań na osadzie z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Berlinie — Marzahn, gdzie stwierdzono między innymi ślady po produkcji brązu, a F. Horst (Berlin) przedstawił wyniki prac na osadzie z wczesnego okresu wpływów rzymskich w Osterburg — Zedau (Altmark). Następnie St. Jensen (Ribe — Dania) omówił kwestię osadnictwa we wczesnych okresach epoki żelaza na Jutlandii, zwracając uwagę na przyczyny dokonujących się przemian i wynikające stąd konsekwencje dla przesiedlenia sposobów organizacji produkcji żelaza oraz na problem kontaktów ludności Jutlandii z dorzeczem dolnej Odry, które utrzymywane były, jak sugeruje St. Jensen, do początków V w. n.e. H. Keiling (Schwerin) wystąpienie swe poświęcił problemowi Longobardów w zachodniej Meklemburgii we wczesnym okresie wpływów rzymskich. Wystąpienie to wywołało dyskusję między innymi dotyczącą sposobów wyznaczania początków „osadnictwa longobardzkiego” oraz relacji chronologicznej do kultury jastorfskiej. Wydaje się, że sugestie H. Keilinga, uwzględniając już dotychczasowe głosy w tej dyskusji A. Genricha, W. D. Asmusa i G. Schwantesa, wnoszą nowe propozycje.

P. Schmid (Wilhelmshaven — RFN) zaprezentował wyniki badań prowadzonych w mikroregionie w okolicach Flögeln (Niedersächsische), gdzie

dysponując w zasadzie wszystkimi współcześnie możliwymi sposobami badań pozostałości działalności człowieka w danym siedlisku, dokonano względnie pełnej jej rekonstrukcji dla czasów od I w. n.e. do V w. n.e., uwypuklając przede wszystkim przyczyny dokonywanych przemieszczeń ludnościowych w mikroregionach. W. Bender (Warszawa) przedstawił problem nadwodnego ośrodka religijno-magicznego w Otałażce, woj. Radom, zaliczanego do nie-licznej grupy znalezisk sakralnych w Europie „barbarzyńskiej” datowanych na IV - VI w. n.e. H. Machajewski (Poznań) omówił różne sposoby zabudowy i formy osad oraz kwestie układów mikroregionalnych ludności grupy dębeżyńskiej (pierwsza połowa III - V/VI w. n.e.), sugerując, że przyczyn zróżnicowania upatrywać należy między innymi w odmiennościach struktur społecznych.

Z kolei A. Leube (Berlin) zaprezentował wyniki badań na osadzie z późnego okresu wpływów rzymskich w Herzsprung, Kr. Angermünde, wykazującej wiele cech wspólnych z osadami dębeżyńskiej grupy kulturowej (sposoby zabudowy, czas użytkowania), a D. Warnke (Berlin) kwestie zróżnicowania wielkościowego osad (wsi — określenie, które zastosował referent) na znanym stanowisku w Tornow, Kr. Calau. B. Krüger (Berlin), główny inicjator i organizator sympozjum, skoncentrował się na omówieniu wyników badań na osadzie z III - V w. n.e. w Waltersdorf, Kr. Fürstenwalde, gdzie stwierdzono różne sposoby konstrukcji budynków słupowych, sytuowanych w przeciwieństwie do dotychczas znanych układów osadowych ze schyłku starożytności wokół placu centralnego, we względnie nieregularnym układzie przestrzennym.

Następnie S. Gustavs (Potsdam) zaprezentował wyniki badań na osadzie z późnego okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów w Klein Köris, Kr. Königs Wusterhausen. Prowadząc badania w terenie częściowo obecnie zabagnionym natrafiono na bardzo dobrze zachowane dolne partie budynków mieszkalnych. Z kolei G. Wetzel (Cottbus) omówił badania na osadzie z III - IV w. n.e. w Zez — Bahren, Kr. Forst, gdzie stwierdzono liczne obiekty związane z produkcją żelaza, a E. Dunkel (Taucha) zreferował wyniki badań na kilku osadach z późnego okresu wpływów rzymskich w północno-zachodniej Saksonii.

Szczególną uwagę uczestników Sympozjum zwróciły wyniki badań na osadzie z III - IV w. n.e. w Mühlberg, Kr. Gotha, które prezentował R. Laser (Berlin). Natrafiono tam na pozostałości warsztatów, w których wytwarzano grzebienie z poroża oraz liczny zestaw przedmiotów pochodzących z importu. Wydaje się, że mankamentem przy referowaniu wyników tych badań był brak omówienia tła osadniczego dla tego stanowiska, co być może uwypukliłoby rzeczywiste znaczenie dokonanego odkrycia. Następnie S. Dušek (Weimar) zapoznała słuchających z rezultatami badań na osadzie z III - IV w. n.e. w Haarhausen, Kr. Arnstadt, gdzie stwierdzono piece garncarskie do wypału ceramiki toczonej.

Na zakończenie sympozjum wygłoszono dwa referaty. B. Schmidt (Halle) omówił problem lokalizacji cmentarzyisk, osad i tzw. miejsc działalności gospodarczej usytuowanych poza osadami w okresie wpływów rzymskich

i okresie wędrówek ludów w dorzeczu środkowej Łaby i Saali, natomiast P. Donat (Berlin) przedstawił kwestię bazy źródłowej stwarzaną poprzez badania osad dla badań nad zagadnieniem działającego podmiotu.

Symposium we Frankfurcie nad Odrą należało do tych naukowych spotkań, które pozwalają na roboczą wymianę myśli archeologom zajmującym się podobną tematyką w strefie Niżu Europejskiego. Wydaje się, że tego typu systematyczne spotkania, w dobie masowego napływu nowych informacji archeologicznych, to nie tylko miejsce dla prezentacji wyników najnowszych badań, lecz także miejsce do podejmowania dyskusji nad ogólniejszymi problemami, dążeń do uściślenia poglądów. Jest to szczególnie ważne dla obszarów pogranicznych między poszczególnymi krajami Niżu Europejskiego, w obrębie których interpretacja zjawisk związanych ze zbliżonymi ugrupowaniami kulturowymi wykazuje zbyt duże jeszcze różnice. Sądzić więc należy, że symposium we Frankfurcie nad Odrą będzie służyło tym sprawom.

Henryk Machajewski

POCZĄTKI BENEDYKTYNÓW LUBIŃSKICH

W dniu 8 września 1983 r. odbyła się w zabytkowym klasztorze w Lubiniu kościańskim sesja naukowa z okazji 60-lecia powrotu benedyktyńców do swej starej siedziby po prawie stuletniej przerwie spowodowanej kasatą klasztoru przez władze pruskie. Sesję zorganizowały władze klasztoru przy współudziale kierownictwa Ekspedycji Wykopaliskowej działającej na terenie Lubinia z ramienia Zakładu Archeologii IHKM PAN w Poznaniu.

Była to już trzecia z kolei sesja naukowa poświęcona dziejom tego ważnego ośrodka kultury chrześcijańskiej w Wielkopolsce. Pierwsza, zorganizowana staraniem Instytutu Historii UAM w Poznaniu, odbyła się w 1978 r. Podsumowano na niej dotychczasowy stan badań nad początkami i dalszymi dziejami klasztoru lubińskiego oraz postulowano dalsze szerokie, interdyscyplinarne studia w ramach różnych dyscyplin historycznych i przyrodniczych.

Druga sesja, która odbyła się w 1979 r., przyniosła już sprawozdanie z dwu pierwszych lat badań, głównie archeologicznych, nad Lubiniem.

Trzecia sesja, z uwagi na rocznicowy charakter, miała szerszy program, na który złożyły się referaty dotyczące różnych odcinków dziejów i kultury opactwa benedyktyńskiego w Lubiniu. Szczególne zainteresowanie wzbudziły dwa pierwsze referaty, poświęcone nowym ujęciom kwestii początków i pierwotnych dziejów opactwa w oświetleniu historycznym (J. Bieniak) i na podstawie dotychczasowych badań archeologicznych (Z. Kurnatowska). Prof. J. Bieniak odmiennie od dotychczasowych badaczy zinterpretował znaną zapiskę początkową z lubińskiej „Liber fraternitatis”, gdzie na czele przedstawicieli dynastii i możnych wymieniony został ks. Bolesław łączony przez jednych

z osobą księcia Bolesława Śmiałego (Z. Perzanowski), przez innych z Bolesławem Krzywoustym. Referent opowiedział się za tym ostatnim poglądem, przytaczając argumenty przemawiające za tym, iż całe grono osób wymienione w owej zapisce łączy się dowodnie z wiekiem XII. Jednocześnie jednak uznał, iż zapiska ta nie dotyczy pierwotnej fundacji Lubinia, którą w zgodzie z Perzanowskim w świetle danych *Liber mortuorum* należy umieszczać w wieku XI. Zatem ową zapiskę zdaniem referenta należy uznać za ślad włączenia się księcia Bolesława Krzywoustego do rodowej wcześniejszej fundacji Awdańców, jako ekspiację za oślepienie wojewody Skarbimira i wyraz pojednania z nim i jego rodem.

W następnym referacie (Z. Kurnatowska) przedstawiono wyniki 6 lat badań wykopaliskowych w Lubiniu. Najcenniejszym ich wynikiem było odsłonięcie w trakcie prac pozostałości najstarszego romańskiego kościoła o formie trzynawowej bazyliki znacznych rozmiarów, którą można datować na XI w. Została ona zniszczona i następnie rozebrana w schyłku XI lub w początku XII w. Odbudowa o charakterze refundacji, przynosząca generalną zmianę całej koncepcji przestrzennej klasztoru, ma miejsce w końcu pierwszej i w ciągu drugiej połowy XII w. Następna katastrofa spotyka klasztor lubiński w połowie XIII w., a odbudowany według dawnego planu klasztor zostaje ponownie zniszczony w końcu XIV w. W wieku XV i XVI następuje okres przebudowy kościoła i klasztoru w stylu gotyckim.

Dalsze referaty dotyczyły spraw ogólniejszych (wystąpienie prof. M. Dembińskiej na temat pożywienia mnichów benedyktyńskich w średniowieczu) bądź młodszych odcinków dziejów klasztoru.

Zofia Kurnatowska

MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM W POZNANIU „BAŁKANY-POLSKA II BALCANICUM”

W dniach 19 - 20 września 1983 r. odbyło się w Poznaniu drugie już z kolei międzynarodowe sympozjum „Bałkany-Polska II Balcanicum” (pierwszą konferencję pod nazwą „Bałkany-Polska I Balcanicum” zorganizowano również w Poznaniu w maju 1982 r.). Organizatorami spotkania były Komisja Bałkanistyki Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu oraz Instytut Historii i Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wrześniowa konferencja uczciła zarazem dwa doniosłe wydarzenia dziejowe: 530 rocznicę upadku Konstantynopola i 300 rocznicę Odsieczy Wiedeńskiej. Znalazło to swój wyraz w plenarnych wystąpieniach J. Irmschera¹ i A. Sajkowskiego².

¹ J. Irmscher, *Das Byzanzbild des 20. Jahrhunderts.* (Berlin).

² A. Sajkowski, *Wiedeń i po Wiedniu (rozważania rocznicowe).* (Poznań).

W spotkaniu wzięli udział uczeni z Bułgarii, Czechosłowacji, Danii, Jugosławii, NRD, RFN, Wielkiej Brytanii i ZSRR. Krajowi uczestnicy sympozjum przybyli z ośrodków naukowych Krakowa, Katowic, Kiele, Koszalina, Lublina, Poznania, Szczecina, Warszawy oraz Wrocławia. Obrady toczyły się w pięciu sekcjach: historii starożytnej, historii średniowiecznej, historii nowożytnej, lingwistycznej oraz historii sztuki, w której omawiano głównie materiał średniowieczny i nowożytny.

Szeroki zakres dyskutowanych na konferencji zagadnień, wiążących się z tzw. „dziejami wewnętrznymi” Bałkanów, jak i dotyczących wielopłaszczyznowych powiązań tego regionu z innymi obszarami Europy i afroazjatyckim obrzeżem M. Śródziemnego — przy wielkiej ich rozpiętości chronologicznej — sprawia, że nie możemy w tym miejscu zasygnalizować wszystkich, skądinąd bardzo interesujących wystąpień. Skupimy się tutaj na referatach nawiązujących zasadniczo lub przynajmniej w jakimś stopniu do problematyki słowiańskiej w okresie od czasów najdawniejszych do XV w.

W grupie referatów osadzonych chronologicznie w okresie przejścia od starożytności do średniowiecza pragnę zwrócić uwagę na dwa odczyty. Pierwszy z nich, autorstwa G. von Bülova³, dotyczył pytania o ciągłość osadnictwa w dolnomezjskiej twierdzy Iatrus. Obiekt ten, najprawdopodobniej w drugiej ćwierci V w. zniszczony przez Hunów, na co wskazywałby materiał archeologiczny i numizmatyczny, ostatecznej katastrofy doznał w wyniku dotkliwego najazdu Antów i Protobułgarów za Justyna I (518 - 527). Kontynuacja osadnictwa rzymskiego nastąpiła dopiero od połowy VI w., kiedy twierdza znowu zaczyna pełnić funkcję umocnienia granicznego.

Drugi odczyt, wygłoszony przez rumuńskiego badacza A. Barnea⁴, traktował o węzłowych zagadnieniach przemian społecznych i gospodarczych w prowincji Scythia Minor. Autor nie wykluczał, że istotną rolę katalizatora tych przemian odegrały ludy zza kordonu, wśród nich Słowianie. Sumując, oba wymienione referaty są interesującymi przyczynkami do dalszych badań nad stosunkami osadniczymi i społeczno-ekonomicznymi panującymi w granicznych prowincjach Imperium w przededniu i w trakcie słowiańskich inwazji.

Do antyku nawiązywało także wystąpienie A. Milczewa⁵, który usiłował wykazać wielostronne wpływy trackie w formującym się w VII - VIII w. państwie bułgarsko-słowiańskim. Sprzeciwiając się dziewiętnastowiecznym teoriom (W. Tomaszek, K. Jireček) głoszącym, że najpóźniej u schyłku epoki starożytnej Trakowie ulegli całkowitej romanizacji bądź hellenizacji i nie stanowili samodzielnego czynnika kulturotwórczego, Milczew przytoczył szereg

³ G. von Bülov, *Die Besiedlung des Kastells Iatrus im 6. Jh. u. Z.* (Berlin).

⁴ A. Barnea, *Changements sociaux et économiques dans la province de Scythie (IV - VIe s.)*. (Bukareszt).

⁵ A. Miltshev, *Das trakische Erbe in der bulgarischen Kultur des frühen Mittelalters* (Sofia). Tytuły referatów podaję w języku, w którym zostaną one opublikowane w IV i V tomie *Balkanica Posnaniensia*. Do omówienia włączono także materiały nadesłane na Sympozjum, lecz z różnych względów nie wygłoszone.

ważkich argumentów wspierających tezę przeciwną, dowodząc zarazem — bezspornej jego zdaniem — obecności stricte trackich elementów kulturowych w procesie formowania się wczesnośredniowiecznej Bułgarii.

Nie sposób przecenić, z punktu widzenia krytyki źródłoznawczej powszechnie znanych dzieł Jordanesa, ważności badań dotyczących samej osoby pisarza, mogących dopomóc w wyjaśnieniu (istotnym zwłaszcza w przypadku *Getica*) problemu podstawy źródłowej, z której Autor obficie czerpał. Próby poszerzenia i uściślenia aktualnego stanu wiedzy na temat życia i działalności Jordanesa dokonał w interesującym wystąpieniu M. Salamon⁶. Nawiązując do koncepcji uznającej Konstantynopol za miejsce powstania *Getica* i *Romana*, Autor starał się wzbogacić tę tezę o nowe argumenty, między innymi wskazując na istnienie w stolicy Bizancjum środowiska odpowiedniego dla piszącego po łacinie mnicha (klasztor akoimetów).

W grupie referatów poświęconych najstarszym dziejom Słowian na Bałkanach zwracają uwagę badania L. Tyszkiewicza⁷ nad problemem zależności Słowian od Awarów. Wywody skupiono tu na uchwyceniu form eksploatacji ludności słowiańskiej przez tych koczowników, przedstawiając cały problem w sposób nieco inny, niż ogólnie przyjęto w polskiej historiografii.

R. Novaković⁸ zajął się nienależycie dotąd wykorzystanymi źródłami rzucającymi światło na genezę Serbów. Omawiając niektóre wcześniejsze (głównie zresztą jugosłowiańskie) studia nad początkami Serbów i pochodzeniem ich nazwy, Novaković podkreślił niewielkie w nich wykorzystanie tzw. Genealogii Karłowskiej i Roczników Brankowicia. Zabytki te umożliwiają pełniejsze spojrzenie na początki tego ludu.

Niekwestionowaną przydatność sfragistyki w badaniach nad hierarchią i organizacją przestrzenną administracji wyzyskał I. Jordanov⁹, usiłując na bazie pieczęci pochodzących z Presławia zrekonstruować obraz administracji bizantyjskiej na terenach bułgarskich, zajętych przez Cesarstwo po wyprawie Jana Tzimiskesa z 971 r.

Obecność, jej powody oraz miejsca pobytu Rurykowiczów na Bałkanach w XII - XIII w. przedstawił w swym wystąpieniu H. Grala¹⁰. Według jego opinii zasób informacji źródłowych niesie w podniesionej wyżej kwestii możliwość poprawienia bądź gruntownej rewizji niektórych ustaleń starszej literatury. Z przyczyn wywołujących obecność ruskich dynastów na Bałkanach Autor akcentuje szczególnie mariaże dynastyczne, wyprawy wojenne,

⁶ M. Salamon, *Jordanes w środowisku Konstantynopola połowy VI w. Uwagi wstępne.* (Katowice).

⁷ L. Tyszkiewicz, *Problem zależności Słowian od Awarów w VI do VII w.* (Wrocław).

⁸ R. Novaković, *On one hitherto unused source of information on the origin of the Serbs.* (Belgrad).

⁹ I. Jordanov, *Bolgarija i Vizantija na Nižnem Dunaj e v konce X veka. (Po dannym sfragistiki).* (Szumen).

¹⁰ H. Grala, *Rurykowicze na Bałkanach w XII i XIII w.* (Warszawa).

poszukiwanie azylu, pielgrzymki, dyskutując jednocześnie z hipotezami dotyczącymi miejsc ich pobytu.

S. Rek¹¹ podjął dalszą dyskusję nad datacją istotnego dla początkowej fazy panowania łacinników w Bizancjum przekazu źródłowego znanego pod nazwą *Partitio terrarum imperii Romanie* lub *Partitio Regi Greci*. Staranna analiza źródła przywiodła referenta do wniosku o dwóch partycjach Cesarstwa: pierwszej 9 V 1204 r. i drugiej, wymuszonej na partnerach przez Bonifacego z Montferratu w dniu 14 IX tegoż roku.

Stosunkom węgiersko-chorwackim poświęciła swe wystąpienie jugosłowiańska badaczka N. Klaić¹². Przedmiotem jej rozważań była kwestia autentyczności tzw. *Pacta conventa* zawartych jakoby pomiędzy królem węgierskim Kolomanem i Chorwatami w 1102 r. Układ ten, przy niepodważanej autentyczności dokumentu, służył starszej historiografii za dowód unii personalnej Chorwacji i Węgier zadzierzgniętej już na początku XII w. W polemice z tymi koncepcjami wykazano zarówno apokryficzność dokumentu, jak i nicieś historiograficznych iluzji co do dobrowolnego oddania się Chorwatów pod panowanie węgierskie.

Zagadnienie napływu studentów bałkańskich na Uniwersytet Krakowski w latach 1413 - 1579 zreferował J. Leśny¹³. Opierając się na aktach immatrykulacyjnych tej uczelni Autor dowiódł, że najwięcej studentów z tego regionu studiowało w Krakowie w drugiej połowie XV i na początku XVI w. Scholarowie ci przybywali głównie z krajów sąsiadujących z rdzennymi Węgrami, tj. ze Sławonii, Chorwacji i Sremu. Jednakże liczba ich w porównaniu z liczbą Słowian na uczelni wiedeńskiej nie była wielka.

Na uwagę zasługują także dwa referaty językoznawcze: P. St. Penew¹⁴ (na podstawie materiałów starobułgarskiego przekładu Apostołów z zapiski Slepczyńskiej) dokonał oceny recepcji greckich wzorów językowych w piśmiennictwie starobułgarskim, natomiast I. Czobanow¹⁵ przez porównanie polskiego i bułgarskiego systemu imienniczego (imiona męskie) usiłował wykazać typową słowiańską tradycję i specyficzne, partykularne tendencje w każdym z tych systemów.

Również obrady w sekcji historii sztuki zaowocowały wystąpieniami, w których problematyka słowiańska znalazła obszerne uwzględnienie. I tak Tadeusz M. Trajdos¹⁶ podnosił znaczenie funkcji wizerunku władcy (Stefana

¹¹ S. Rek, *Partitio terrarum imperii Romanie i markiz Bonifacy z Montferratu*. (Warszawa).

¹² N. Klaić, *Tzv. pacta conventa ili toboznji ugovor između Kolomana i Hrvata 1102. godine*. (Belgrad).

¹³ J. Leśny, *Studenci z krajów bałkańskich na Uniwersytecie Krakowskim w latach 1413 - 1579*. (Poznań).

¹⁴ Pen'o St. Penev, *Polijata na vizantijskija gârcki ezik v izgraždaneto na starobûlgarskija knižoven ezik*. (Płowdiw).

¹⁵ I. Cobanov, *O starih imienah Bolgar i Polijakov*. (Płowdiw).

¹⁶ Tadeusz M. Trajdos, *Wizerunki Stefana Nemanji w malarstwie ściennym średniowiecznej Serbii*. (Warszawa).

Nemanja) — założyciela państwa serbskiego — jako dokumentu myśli politycznej i religijnej, pełniącego służebną rolę wobec bieżących potrzeb monarchii i rodu panującego. A. Karłowska-Kamzowa¹⁷ omawiając serbskie malowidła przełomu XIII i XIV stulecia (ACM) stwierdziła dokonanie się w sztuce serbskiej owej doby istotnych zmian. Dowód na to referentka czerpie z pojawienia się w niej nie znanego wcześniej elementu przewycięzania śmierci przez NMP. To nowe ujęcie Wniebowzięcia NMP posługuje się wprawdzie wzorami bizantyjskimi, lecz widoczny jest także impuls zachodni, wynikający z coraz szerszych kontaktów Serbii ze światem łacińskim.

Refleksji nad wpływem kolonii armeńskich na sztukę krajów bałkańskich w średniowieczu podjął się D. Próchniak¹⁸. Inspiracje i wzory armeńskie Autor dostrzegał w architekturze świeckiej i sakralnej, dekoracjach, ornamentyce i w niektórych rozwiązaniach techniczno-konstrukcyjnych w budownictwie.

Pozostawiając specjalistom merytoryczną ocenę zasygnalizowanych tu referatów, chciałbym jedynie podkreślić, że zarówno pod względem ilościowym, jak i różnorodności prezentowanych tematów, problematyka słowianoznawcza (w ogólnym kontekście całego sympozjum) należała do wiodących. Z żalem należy jednak odnotować niewielki w tym udział językoznawców i zupełny brak archeologii słowiańskiej.

Jan Prostko-Prostyński

SPOTKANIE POŚWIĘCONE PROBLEMATYCE KONTAKTÓW I ZWIĄZKÓW SŁOWIAN WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH Z INNYMI LUDAMI

W dniach od 4 do 6 października 1983 r. odbyło się w Novych Vozokanach na Słowacji międzynarodowe sympozjum zorganizowane staraniem Archeologicznego Ustavu Slovenskej Akademii Vied w Nitrze, poświęcone zagadnieniom wzajemnych związków i oddziaływań w różnych dziedzinach życia i kultury Słowian środkowoeuropejskich i sąsiadujących z nimi ludów w wiekach od VI do X. W spotkaniu tym wzięli udział liczni badacze zajmujący się tą problematyką z Austrii, Bułgarii, Czechosłowacji, Jugosławii, NRD, Polski, RFN i ZSRR. Program trzydniowych obrad był niezwykle bogaty. W prawie 40 referatach poruszono różne aspekty problematyki tytułowej, a zwłaszcza próbowano odczytać w różnego rodzaju źródłach formy interakcji

¹⁷ A. Karłowska-Kamzowa, *Assumpto Corporis Mariae w serbskich malowidłach przełomu wieku XIII - XIV*. (Poznań).

¹⁸ D. Próchniak, *Kolonie armeńskie i ich wpływ na sztukę krajów bałkańskich w średniowieczu*. (Lublin).

ludności słowiańskiej na terenach przez nią opanowywanych u progu wczesnego średniowiecza z jednej strony z dawną ludnością autochtoniczną, z drugiej — z innymi ludami barbarzyńskimi, zwłaszcza z ludami koczowniczymi. Wskazywano, iż kontakty te mogły przybierać formę luźnych i sporadycznych wpływów kulturowych w wyniku kontaktów czy kohabitacji — aż po zjawisko symbiozy i asymilacji.

Sprawy te były tematem referatów: J. Herrmanna, Z. Klanicy, D. Teodora, A. Kissa, H. Friessengera, M. Comsy, Z. Čilinskiej, A. Chalikova, R. Pleteriskiego, P. Korošec, D. Bialekovéj, I. Fodora i innych. Większość referatów dotyczyła strefy naddunajskiej, będącej prawdziwą strefą kontaktową ludów o różnych kulturach. Inna grupa referentów przedstawiła problematykę formowania się struktur społecznych i politycznych u Słowian i ludów sąsiednich zarówno na podstawie przekazów pisanych (H. Wolfram, S. Olteanu), jak i przede wszystkim archeologicznych (B. Dostał, Z. Kurnatowska, W. Coblenz, P. Šalkovský, K. Mesterházy, T. Capelle).

Liczne referaty przyniosły informacje o najnowszych odkryciach. Zaprezentowano nowe materiały dotyczące osadnictwa słowiańskiego w Mołdawii (D. Teodor), bardzo interesujące dane na temat osadnictwa słowiańskiego w Górnej Austrii (V. Tovornik), szereg wystąpień poświęcono prezentacji nowych odkryć, głównie cmentarzysk ze Słowacji (G. Nevizanský, J. Béreš, M. Rejholcová) czy z terenu Węgier (B. M. Szóke, R. Müller, J. Kvassay).

Cennym uzupełnieniem obrad były wystąpienia poruszające istotne kwestie metodyczne, zwłaszcza dotyczące ustalenia chronologii, a także zabiegów metodycznych w opracowywaniu cmentarzysk (F. Daim, Cs. Bálint, M. Hanuliak).

Referatom towarzyszyła ożywiona dyskusja, nie ograniczająca się do sali obrad, lecz tocząca się dalej w kularach. Bogaty plon naukowy sympozjum został udostępniony w specjalnej publikacji*.

Zofia Kurnatowska

PODSTAWY CHRONOLOGII CERAMIKI WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ NA POMORZU ZACHODNIM

W dniu 12 kwietnia 1984 r. odbyła się w Świnoujściu konferencja naukowa zorganizowana przez Pracownię IEKM PAN w Szczecinie oraz szczeciński oddział IKZ, poświęcona zagadnieniom podstaw chronologicznych ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim. Zaprezentowano na niej bardzo istotne referaty obrazujące wyniki wieloletnich zespołowych badań nad wczesnośredniowieczną ceramiką ze Szczecina (W. Łosiński, R. Rogosz), Stargardu (R. Rogosz) i Białogardu (E. Cnotliwy) oraz metodę synchronizacji

* *Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und andere Ethnica im 6.-10. Jahrhundert*, Nitra 1984.

warstw kulturowych także z różnych stanowisk na podstawie struktury zespołów ceramicznych na przykładzie Szczecina (W. Łosiński, R. Rogosz), Wolina (E. Cnotliwy, W. Łosiński i J. Wojtasik) i Stargardu (R. Rogosz).

Przedstawione na konferencji sposoby opracowywania ceramiki wczesnośredniowiecznej zwłaszcza ze starszych faz tego okresu na tle stratygrafii kluczowych stanowisk Pomorza Zachodniego wyznaczają niewątpliwie znaczny postęp w tej dziedzinie studiów. Cennym uzupełnieniem programu konferencji były też referaty na temat rozwoju przestrzennego Wolina (E. Cnotliwy, W. Łosiński, J. Wojtasik) i Stargardu (R. Rogosz) oraz zaprezentowanie wyników ostatnich badań wykopaliskowych w Szczecinie*.

Z. K.

SYMPOZJUM PT. „MAŁOPOLSKIE BUDOWNICTWO OBRONNE”

W dniach od 3 do 5 października 1984 r. w zabytkowym pałacu w Janowicach koło Zakliczyna odbyło się sympozjum poświęcone problematyce średniowiecznego i nowożytnego (do połowy XVII w.) budownictwa obronnego Małopolski. Imprezę zorganizowała Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska w Tarnowie (Krakowski Oddział PP Pracowni Konserwacji Zabytków) we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Tarnowie. Zgromadziło się na niej blisko 80 osób: archeologów, architektów i historyków zainteresowanych badaniami grodzisk, zamków i murów miejskich. Reprezentowali oni wszystkie ważniejsze małopolskie ośrodki naukowe oraz wybrane placówki z innych części kraju; spośród kilku zaproszonych badaczy z Czechosłowacji przybył tylko dr J. Sláma z Pragi. W części programu drugiego dnia sympozjum uczestniczył także dyrektor Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, prof. dr W. Hensel.

Inauguracji obrad i powitania uczestników dokonali kolejno: mgr E. Dworaczyński, kierownik PAK w Tarnowie, dr L. Krzyżanowski, dyrektor Zarządu PP PKZ w Warszawie, mgr inż. arch. O. Wójcik, Wojewódzki Konserwator Zabytków w Tarnowie oraz mgr J. Karkowski, sekretarz KW PZPR w Tarnowie. Następnie odbyła się sesja plenarna, na której wygłoszono 5 referatów: M. Kornecki, *Wzajemne relacje między kierunkami badawczymi a terminologią budownictwa obronnego* — interesujące spostrzeżenia dotyczące kształtowania się nomenklatury różnego typu fortyfikacji w zależności od uwarunkowań historycznych, fizjograficznych, prądów naukowych itp.; M. Parczewski, *Stan badań nad grodziskami wczesnośredniowiecznymi w dorzeczu Sanu i Wisłoki* — zwięzłe przedstawienie wyników weryfikacji typologii i chronologii grodzisk w Polsce SE, które wykazały, że tylko jeden obiekt, w Brzezowej woj.

* *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim, Studia i materiały PKZ, Warszawa 1986.*

Krosno, ma bezsporną metrykę plemienną, pozostałe funkcjonowały zaś przede wszystkim w tzw. okresie państwowym, po przełomie X i XI w.; S. Kołodziejcki, *Obronne rezydencje na terenie średniowiecznego województwa krakowskiego* — genezę tych założeń obronnych (zwanych też gródkami stożkowatymi) wiąże Autor ze zmianą modelu społeczno-gospodarczego Polski w XIII w., czyli z tworzeniem się wówczas wielkiej własności ziemskiej jako głównego źródła utrzymania możnych (zgodnie z koncepcją K. Modzelewskiego) i osiedlaniem się tej warstwy w swych wiejskich włościach; M. Cabalska, *Zagadnienie wielkich grodów umocnionych potrójnymi wałami* — próba przedstawienia uwarunkowań ideologicznych konkretnego systemu fortyfikacji, poszukiwanie wzorca i impulsu dla budowy grodów u Słowian w warownych miastach imperium bizantyńskiego; J. Sláma, *Proměny hradišť v Čechách v 10. století a jejich historické příčiny* — na podstawie przemian budownictwa grodowego w Czechach śledzenie postępów ekspansji politycznej Przemysłidów, którzy z pierwotnego jądra w środkowych Czechach (Tetín, Praga, L. Hradec, Budeč, St. Boleslav) uzależniają sąsiednie plemiona, początkowo (IX/X w.) na zasadzie płaconego trybutu, bez zmian organizacji grodowej, później — prawdopodobnie za Bolesława I — likwidują centra dotychczasowej administracji (zwykle ogromne, 15 - 40 hektarowe założenia, gęsto zaludnione, o rozwiniętym rzemiośle), wznosząc w ich bezpośrednim sąsiedztwie nowe, nieco mniejsze grody (do 15 ha), mieszczące już z reguły budowle sakralne i dworskie.

Kolejne wystąpienia odbywały się w dwóch sekcjach tematycznych. W ramach sekcji pierwszej zaprezentowano w pierwszym dniu obrad 5 referatów omawiających reprezentatywne dla tzw. wielkich grodów małopolskich założenia obronne w Zawadzie, Stradowie i Naszacowicach: J. Okoński, *Wyniki dotychczasowych badań archeologicznych grodziska w Zawadzie k. Tarnowa*; A. Cetera, *Obiekty mieszkalne grodziska w Zawadzie k. Tarnowa na tle porównawczym*; U. Maj, *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Stradowie w świetle dotychczasowych badań*; H. Zoll-Adamikowa, *Wczesnośredniowieczne półziemianki z korytarzykami z zespołu grodowego w Stradowie*; J. Poleski, *Wyniki dotychczasowych badań na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Naszacowicach*. Mówcy koncentrowali się na scharakteryzowaniu konstrukcji umocnień, typów budownictwa mieszkalnego oraz klasyfikacji ceramiki, podkreślając przesłanki wskazujące na późniejsze — niż się dotąd przyjmowało — powstanie tych założeń, prawdopodobnie dopiero w X - XI w. Wokół tych zagadnień ogniskowała się ożywiona dyskusja; zastanawiano się też nad organizacją polityczną, z jaką należy wiązać genezę wielkich grodów w Małopolsce: czy była to jeszcze struktura plemienna (wiślańska), czy też już państwowa (a w takim razie czy czeska, czy piastowska?).

Inne referaty w sekcji pierwszej, jak i wszystkie w sekcji drugiej, poświęcone były badaniu grodzisk i zamków średniowiecznych oraz nowożytnych: E. Dworaczyński, *Wyniki badań archeologicznych zachodniej części zamku na Górze św. Marcina w Tarnowie*; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Zamki solinarnie w Bochni i Wieliczce w świetle badań historycznych i urbanistycznych*; M. Trusz,

Wyniki badań Domu Żupnego na zamku w Wieliczce; T. Poklewski, XIV-wieczny zamek w Koźminie w Wielkopolsce; M. Cabalska, Wyniki badań archeologicznych zamków w Muszynie i Pieninach; M. Zielińska, Badania zamku w Sanoku; M. Bicz, Wyniki badań zamku w Żywcu; B. Gedłowa, Gródek stożkowaty w Zbrojewsku w województwie częstochowskim; K. Kruczek, Badania archeologiczne założen obronnych przeprowadzone przez Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską PP PKZ w Krakowie.

W ramach obrad plenarnych wieńczących posiedzenia trzeciego dnia sympozjum przedstawiono 3 referaty: O. Wójeik, *Problematyka konserwatorska obiektów architektury obronnej z woj. tarnowskiego*; Z. Pianowski, *Początki umocnień murowanych w Małopolsce — problem zamku romańskiego na Wawelu*; J. Przeniosło, *Badania geofizyczne na zespołach architektury obronnej*.

Objazd stanowisk i sesje wyjazdowe w Dębnie oraz Wiśniczu, przewidziane na drugi dzień sympozjum, zostały w wyniku nie sprzyjających warunków atmosferycznych znacznie ograniczone. Zwiedzono szczegółowo zamek w Dębnie zapoznając się z jego historią, z mieszczącą się tu stałą ekspozycją oraz z wystawą tymczasową prezentującą wyniki badań wykopaliskowych Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej w Tarnowie (m.in. zabytki z grodziska w Zawadzie). Następnie uczestnicy przez Melsztyn i Czehów udali się do Wiśnicza, gdzie ukazano dzieje badań, konserwacji i trudności adaptacji tego reprezentatywnego zamku małopolskiego. Dla archeologów najciekawszą była wycieczka zorganizowana już po oficjalnym zakończeniu sympozjum na Górę św. Marcina w Tarnowie (ruiny zamku Tarnowskich badane od lat przez tutęjszą PAK) oraz na pobliskie, 10 hektarowe grodzisko w Zawadzie. Zwiedzający, oprócz zachowanych jeszcze w terenie pozostałości umocnień: wału okolnego i co najmniej 3 wałów zaporowych, obejrzeli także wzorowo prowadzone przez PAK wykopaliska, między innymi profile badań tego właśnie, dwufazowego wału centralnego, oraz relikty pólziemianek.

Sprawozdanie z sympozjum byłoby niepełne, jeśli nie podkreślić niezwykłej wprost gościnności gospodarzy, którzy stworzyli nie tylko przemiłą atmosferę w czasie posiedzeń, znakomite warunki zakwaterowania i wyżywienia, lecz zadbali również o uświetnienie imprezy spotkaniem towarzyskim oraz doskonałym koncertem Dziecięcej Orkiestry Symfonicznej Szkoły Muzycznej w Tarnowie.

Helena Zoll-Adamikowa

POCZĄTKI KULTURY CHRZEŚCIJAŃSKIEJ W POLSCE W X WIEKU

W dniach 23 - 24 listopada 1984 r. odbyła się w Poznaniu konferencja naukowa pt. „Początki kultury chrześcijańskiej w Polsce”, zorganizowana przez Komisję Historyczną i Komisję Teologiczną PTPN. Po otwarciu przez

prof. Z. Zakrzewskiego, prezesa PTPN, który przypomniał krótko zasługi Towarzystwa Przyjaciół Nauk w rozbudzeniu zainteresowań historycznych społeczeństwa Wielkopolski, głos zabrał prof. A. Gieysztor, wygłaszając referat pt. *Spoleczeństwo polskie wobec chrystianizacji*. Zarysował on uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne chrystianizacji, zwłaszcza uwarunkowania kulturowe, analizując możliwości i tempo przenikania nowej religii w szerokie kręgi społeczeństwa. Następnie ks. prof. B. Kumor omówił *Praktykę misyjną Kościoła w X wieku*. Na podstawie różnych dokumentów, a przede wszystkim źródła z IX w., znanego i wykorzystywanego również w X w., nakreślił zasady, jakimi kierowała się Stolica Apostolska w dziele chrystianizacji Europy. Podkreślił związek biskupa prowadzącego misje z Rzymem, zalecenia stosowania perswazji, szanowania i w miarę możliwości adaptowania miejscowych zwyczajów, o ile tylko nie były one sprzeczne z chrześcijaństwem.

Następnym referentem był prof. G. Labuda, który nie mówił na temat podany w programie (Biskup Jordan w źródłach pisanych), lecz nakreślił kierunki napływu chrześcijaństwa na ziemię polskie. Wykazał bezzasadność dość rozpowszechnionego ostatnio mniemania o metodianskich początkach chrześcijaństwa w Polsce, a następnie raz jeszcze omówił kwestię zależności biskupstwa poznańskiego od Magdeburga, nie znajdując w źródłach poparcia dla tego stanowiska. Na temat bpa Jordana referent stwierdził, iż był to biskup polski, a jego siedzibą było najprawdopodobniej Gniezno. Ks. dr A. Weiss w szeroko udokumentowanym referacie omówił problematykę *Biskupstw bezpośrednio zależnych od Stolicy Apostolskiej w średniowieczu*, wprowadzając istotne rozróżnienie między pojęciem egzempli dotyczącej klasztorów, oznaczającej wyjęcie danego klasztoru spod władzy metropolity, a charakterem bezpośrednich związków niektórych biskupstw z Rzymem. Te ostatnie miały na celu zapewnienie bezpośredniej kontroli Rzymu nad akcją misyjną. Prof. B. Kürbis mówiła na temat *Refleksji żywociarzy i kronikarzy nad chrystianizacją Polski*, wskazując na proces tworzenia się niektórych wątków i rozwijanie skąpych początkowo przekazów przez późniejszych autorów opierających się na rozmaitych elementach funkcjonujących w ówczesnej kulturze.

W drugim dniu obrad przedstawiono materialne pozostałości początków chrześcijaństwa w Polsce. Doc. dr K. Żurowska w świetnym referacie zaprezentowała *Architekturę monumentalną w Polsce w końcu X i w początkach XI w.*, wskazując na jej zróżnicowanie formalne i funkcjonalne, skalę realizacji i treści ideowe. Dr K. Józefowiczówna przedstawiła *Wyniki badań archeologicznych nad najstarszą katedrą poznańską*, poprzedzając swe wywody obszerną polemiką z tezami G. Labudy na temat lokalizacji siedziby pierwszego bpa polskiego Jordana. Mgr Z. Pianowski omówił *Najstarszą architekturę sakralną na Wawelu*, odnosząc jednoznacznie pierwsze realizacje w tym zakresie do około roku 1000. Za najstarszą budowlę sakralną na Wawelu uznał Autor katedrę wczesnoromańską, której relikty zostały ostatnio zidentyfikowane, dziełem tej samej strzechy budowlanej miałyby być rotunda NMP, tzw. kościół B oraz rotunda przy bastionie Władysława IV.

Referatom towarzyszyła ożywiona dyskusja, która zresztą z braku czasu nie została wyczerpana. Poszerzano w niej niektóre poruszane w referatach zagadnienia, precyzowano pojęcia, dorzucano nowe informacje. Kilka wypowiedzi poruszało kontrowersyjną kwestię początków biskupstwa poznańskiego i katedry poznańskiej. Obok argumentów wysnutych z analizy przekazów pisanych i danych archeologicznych, wskazywano na konieczność uwzględnienia rozmieszczenia zasiedlenia w końcu X i początkach XI w. i przemian demograficznych w obrębie Wielkopolski. Dopiero uwzględnienie tych wszystkich elementów pozwoli rozstrzygnąć sprawę pierwotnych podziałów kościelnych. W świetle bowiem istniejących materiałów powstanie w roku 1000 biskupstwa poznańskiego (według tezy G. Labudy uprzednio nie istniejącego) obejmującego głównie ziemie wielkopolskie na zachód od Warty jest mało prawdopodobne. Były to bowiem ziemie w tym czasie bardzo słabo zaludnione i jedynie konieczność wydzielenia dla Poznania jakiegoś terytorium w Wielkopolsce mogła spowodować takie poprowadzenie granic kościelnych. Sprawa ta wymaga dalszych badań. W dyskusji wysunięto również postulat zorganizowania specjalnej sesji na temat grobów królewskich.

Zofia Kurnatowska

ZMARŁ KONRAD JAŹDŹEWSKI

W dniu 21 kwietnia 1984 r. zmarł nagle w Łodzi prof. dr Konrad Jażdżewski, twórca łódzkiego ośrodka archeologicznego, wieloletni dyrektor Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, emerytowany profesor archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, a także organizator i wieloletni kierownik Zakładu Archeologii IHKM PAN w Łodzi, wychowawca licznych archeologów, członek Polskiej Akademii Nauk, doctor honoris causa Uniwersytetu Łódzkiego, wybitny uczyony o międzynarodowej sławie. Początkowo zainteresowania swe skupił na badaniu młodszej epoki kamiennej, publikując obszernie i do dziś aktualne dzieło o kulturze pucharów lejkowatych. Dużo jednak uwagi w swej twórczości naukowej poświęcał problematyce etnogenezy i dawnej kultury Słowian, kontynuując i rozwijając w licznych publikacjach kierunek neoautochtonistyczny. W końcu lat czterdziestych i w następnych dziesięcioleciach włączył się też aktywnie w badania nad początkami państwa polskiego, kierując badaniami wykopaliskowymi w kilku ważnych ośrodkach (Gdańsk, Łęczycza, Lutomiernsk) i publikując szereg rozpraw z tego zakresu. Ostatnim wielkim dziełem Konrada Jażdżewskiego były *Pradzieje Europy Środkowej*, tłumaczone także na języki obce.

Z. K.